

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

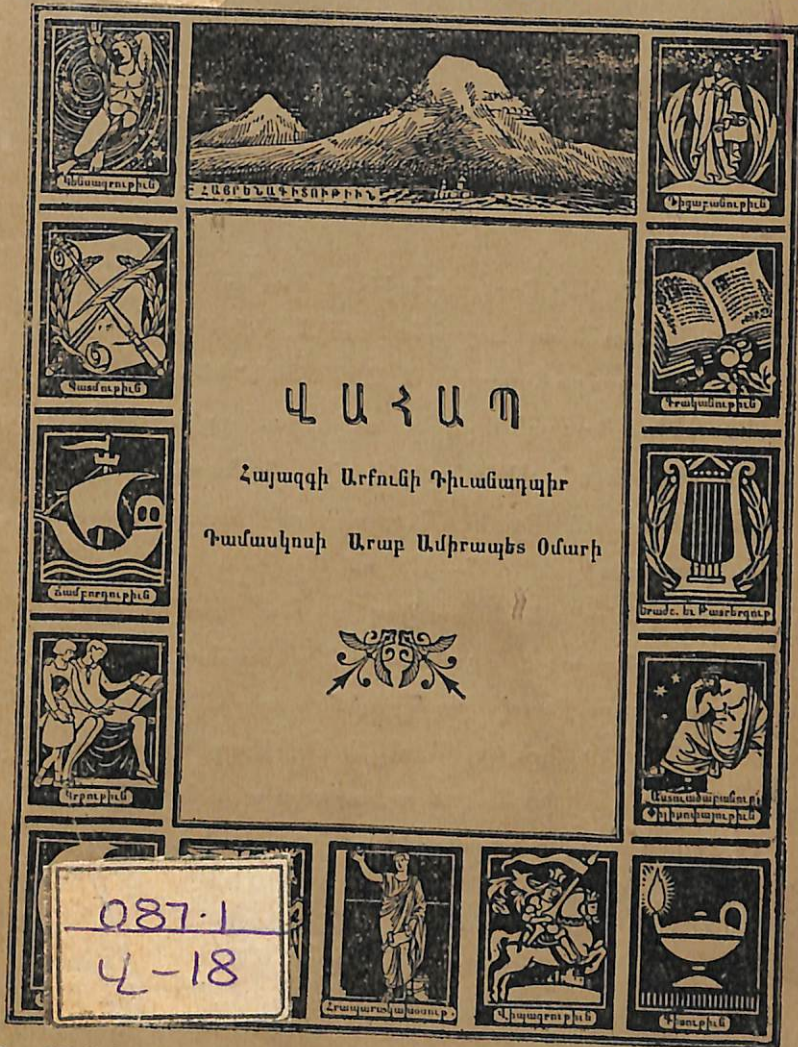
Adapt — remix, transform, and build upon the material

Leechway

087.1

4-18

3327

Վ Ա Հ Ա Պ

Հայագի Արեւնի Դիւանադպիր
Դամասկոսի Արաք Ամիրապետ Օմարի

087.1
Վ-18

ՀԱՅԱՍՏԱՆ՝ ԻՇԽԱՆԱԿԱՆ ՏԱՐԱԶՈՎ

Կ'ուզե՞ք մեկ նոր, գեղեցիկ եւ վաւերական խորհրդանիշն ունենալ Հայոց Աւխարհին, փնտնեցե՛ք «Պատանիին Ալպոմը» նկար թիւ 3, ՀԱՅԱՍՏԱՆ՝ ԻՇԽԱՆԱԿԱՆ ՏԱՐԱԶՈՎ: Նափովի բանգարանին բանկազին զանգե-
րեն մեկն է ան, վիմաբանդակ մը, հանուած Պոսի-
դոնեան Սրահեն (Basilica Neptuni) որ վերաբնուեցաւ
եւ զարդարուեցաւ (117—138 թ.) Ադրիանոսի եւ իրեն
յաջորդող Անտոնինեաններու կողմէ: Այս սրահին խա-
րխալը ծածկուած էր հռովմեական գաւառները խորհր-
դանշող արձաններով, որոնք իրենց երկրին սեփական
սարազները կը կրէին: Ասոնցմէ մին է այս արձանը,
որ հայկական իշխանական սարազը կը պատկերացնէ եւ
որ Հայաստանի խորհրդապատկերը համադրուած է մասնա-
գիծներու կողմէ:

4.Ա.ՀԱՊ

ՀԱՅԱՋԳԻ ԴԻԻԱՆԱԴՊԻՐ
ԱՐԱԲ ՕՄԱՐ ԱՄԻՐԱՊԵՏԻ

3327

3327

Վ Ա Հ Ա Պ

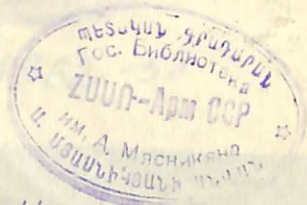
Հայագի Արժույթի Դիւանագալի Դամասկոսի
Արաք Ամիրապետ Օմարի

717 - 720 , Օմար ամիրապետին խալի-
ֆայութեան օրով, Դամասկոսի արքունի դի-
ւանատան մէջ Վահագ անունով պատանի
քարտուղար մը կար :

Պատանին Վահագ, հակուակ իր զեռու-
տի հասակին, իր խորաքնին խմատութեամբ ,
արարական լեզուի հմտութեամբ, և մանու-
ւանդ իր հեզ ու հլու բնութեամբ ամ-
մէնուն սէրը չափած և ամիրապետին մասնա-
ւոր համակրանքին արժանացած էր :

Մանկութենէն իվեր ամիրապետներու
պարտին մէջ մեծցած, անոնց կրօնքը ու-
սած, անոնց զաւակներու հետ կրթուած, Վա-
հագ անդիտակից էր իր անցեալ պատմու-
թեան :

Վերջին տասնըերկու տարիներու ըն-
թացքին, Դամասկոսի ամիրապետութեան

17962-58

դահը երեք ձեռք փոխած և այդ պաշտօնին, անցած էին Վլիթ Ա. (705 - 715), Սիւլեման (715 - 717) և Օմար (717 - 720) :

Այս վերջինը ծագկած պատմականութեան մէջ գտաւ Վահագը, և նկատելով անոր բարութիւնը և զարգացեալ միտքը, մեծ յոյս և խնամք սկսաւ ցուցնել անոր հանդէպ, որովհետեւ ինքն ալ բնութեամբ բարեբարոյ և զիտութեանց սիրահար բանասէր մըն էր :

Վահագ, Օմարի խալիֆայութեան օրով, աւելի մեծ պատիւներու արժանացաւ և զիրքի բարձրացումներ ունեցաւ : Այնքան բարացաւ իր հմտութիւնը, որ, այդ ծագիկ հասակին, ոչ անոր հանձարեղ խելքին հաւասարող մէկը և ոչ ալ մահմետական կրօնքի աւանդութեանց մէջ իրեն գտապառ վարդապետ մը կարելի էր գտնել : Եւ Օմար օրէ օր աւելի կը գնահատէր իր պատանի զիտահապարկին հմտութեան տառիճանը, ու սերտանց աւելի մեծ սէր մը կը տածէր անոր հանդէպ :

Միայն մէկ վախ ունէր Օմար ամիրոյ պէտք : Վահագ՝ հասակով ու սրտով զարգացեալ՝ օր մը կրնար խմանալ իր ծագումը, իր ինչ կորիւն ըլլալը, երբ իր հայրենիքը, իր աւերակեալ ընտանեկան օճախը նախնարարելով արքունիքին մէջ գտած ու տակաւին

տառնաշիք բարիքներուն պիտի օտիպէր զինք տղատ արձակել զայն որ երթայ հայրենիք, վրասէ իր հօրենական օճախին մարտն կրակն ու շէնքնէ իր երկիրը :

Օմարի այս վախն ու կտակածը օրէ օր աւելի կը ստատկանային նկատելով որ տեսնէ մը իվեր, Վահագ ամէն յարմար առթիւ ի սէր խաղաղութեան, և իր հպատակներուն ու իր բառադոյն շահերուն, իրեն կը յանձնադրէր որ իր քով գտնուած օտարազդի դերիններն ու պատանդները (որոնց գլխաւորները կրակի Տորթն գերի տանուած՝ հոյ ոգտաորդէններն էին) արձակէ, որ իրենց հայրենիքը վերագտնուով շէնքընեն աւերակ թողլուած տեաններն ու նախորարութիւնները, ու միշտ յիշելով իր բառութիւնը երախտագէտ հպատակութեան մէջ պահեն իրենց ցեղովիցները հանդէպ ամիրոպետին դաճին :

Արդարեւ Վահագ իմացած էր և գիտէր ամէն ինչ իր ծննդեան, ցեղին և իր գերութեան պարագաներու նկատմամբ : Իրեն նախանձող արտք իշխանագունի մը հետ վիճարանած պահուն, այս վերջինը անկարող իր բերած ջախջախիչ փոտներուն պատասխանելու, զրգուռած «Դու կրակի Տորթոյն պատանդ, ինչո՞ւ նայն կրողը անհաւատ հօրդ հետ քեզ ալ չտարաւ» գոչելով հեռացած

էր իրմէ :

Վրահապ որ մինչեւ այդ ստուն ինքզինքը արքունեաց օտար զգացած էր և սակայն երբեք չէր կրցած իր անցեալի մասին բան մը հասկնալ , խոցարուած սրտով իր սենեակը քաշուեցաւ : Գերի մըն էր ինքն ուրեմն , պատանդ մը թանկագին , որ մինչեւ այն օր , մօտ 14 տարիներ , իրենցմէ մէկու մը նման մեղուցեր կրթեր էին իրարու յաջորդող ամիրապետները , իրենց արքունի պալատնական մէջ և մասնաւոր հոգ տարած էին որ ան չիմանայ իր ինքնութիւնը :

« Դու կրակի Տարւոյն պատանդ . . . » ու Վրահապի գտնն արքունիքներով ողջուած տղերքը զարմանալի փայլքով մը պայծառացան : Իր անցեալին գաղտնիքներուն բանալին ունէր այլեւս :

Ու յաջորդ առաւօտ , սովորական ժամուն , արքունի գիւնդատան մէջ գործի կ'ըսկընէր առ երեսոյթս նոյն , բայց սրտով փոխուած գեւատի քարտուղարը : Ան գիտէր իր անձնական ցաւը , բռան հետաքրքրութիւնը զսպել , իր նպատակը , իր փնտառութիւնը չվտանգելու համար : « Կրակի Տարւոյն պատանդ . . . » : Վստահարար նոյն այդ գիւնդատան մէջ , գուցէ իրմէ գաղտնի տեղ մը , պահուած էր « Կրակի Տարւոյն » ասին տեղեկադրական արձանագրութիւն-

նէր :

Եւ Վրահապի հեռատես , զգոյշ և անխնջ փնտառութիւնները ի դերեւ չեւան ու շատ չանցած արքունի գիւնդատան արձանագրութիւններէն և ուրիշներէն ժողովեց , իմացաւ Կրակի Տարւոյն պատմութիւնը :

Վաթսուն տարի էր որ Արաքոցիք մտեր էին Հայաստան և չրջակայ երկիրները , ու զանաւոր կը կառավարէին աստիկաններու միջոցաւ : Ամբողջ այս շրջանին , երկիրը մերթ թողող իսկ յաճախ տաղնապալից օրեր Կանցներ հարկահաւաքներու և աստիկաններու բռնարարութիւններէն : Այն աստիճան որ Մահմէտ երկրորդ աստիկանին օրով , օտար Հոնայ դէմ կուռի գայած մէկ ատեն , Վարպատականիք սպասամբեցան ամիրապետէն : Հայերը , տարթէն օգտուելով , գլուխ քաշեցին և Յոյներու օգնութեամբ , արաքները Գուլի մէջ պաշարելով հազարաւոր մարդ ջարդեցին :

Շուտով Ապտալլա , Ալի Ահմէտ , Օքրա , Քասրմ , Էւայն , արաք զօրովարներ բազմութիւ գլխուորներով արշաւեցին Հայաստան և ամբողջ չորս տարի (693 ~ 702) ստակի վնաս և չարիք հասցուցին Հայերուն :

Այս շրջանին էր որ պատահեցաւ Սեւանայ բերդին պաշարումը , ուր գտնուողները , երեք տարի հերոսական ինքնապաշտպանու-

մէ մը հաք թշնամուցն ձեռք իյնալով բոլորն ալ կտրուեցան : Նոյնպէս, Բողբեհանդի Ս. Գրիգոր մեծ, հարուստ վանքին անիրաւաւոր կողոպտուելն ու միաբաններուն կոտորածը, և շատ մը իշխաններու հետ ծերունի Սահակ Ծնորհադարձ Կաթողիկոսին չլիթաշակապ Դամասկոս քաղաքը :

Այսպէս, մինչ ռաիկանները նոր հետքեր կերպ կը մտածէին Հայոց մնացած բոլոր մեծամեծները ջարդելու, որպէսզի համարձակ կարենան ծծել երկրին սրտարտութիւնը, Սմբատ Բագրատունի, հայ նախարարաց զօրագլուխը, իր ցեղակից ողնուկաններն ու ուրիշ ցեղերէ գլխաւոր իշխանները կանչելով գաղտուկ ժողով դռմարեց որոշելու համար թէ ինչ պիտի ընեն : Ուրիշ ճոր չգտան բայց հիմէ իրենք զիրենք տպրեցնել արեւմտաք, Յունաց կայսրին երկիրը, տարառանելով : Այսպէս որոշուեցաւ երկիրը ձգել ու փոխել : Ամէն ոք վարձաւ իր տեղը որ իրենց հաւատարիմ ծառաներն ու սիրելիները ժողոված վերադառնան, համախառմ մեկնելու համար : Պէտք էր շատ ուշադիր ըլլալ որ տրաքները չիմանան իրենց երթը : Չգուշութեամբ երանդէպի Մատիա լեւը և բանակեցան Ակուրի աւանին մէջ : Հոն իմացան որ Արաբացիք արդէն լսած էին իրենց փախուստը և 8000

հոգինոց խումբով մը ելած էին զիրենք բռնելու : Անմիջապէս լեռնէն իջնելով անցան Երասխ գետը և Խորվիրտալի մօտերը Վարդանանիկաւ անուն աւանի մը մէջ գիրք բռնեցին և մինչ մէկ կողմէն Սմբատ իր զիրքերը կ'ամրացնէր, լուր զրկեց Արաբացեաց թէ իրենց միտքը ուրիշ բան չէր բայց միայն օտար երկիր փոխելով գլուխին ազատել և խնդրեց որ իրենց ըստացուածքն ու տեղերը ձգել երթալէն հաքը Արաբացիք ո՛ր թոյլ տան որ տառնց արիւնհեղուքեան հեռանան :

Արաբացիք փոխանակ ընդունելու այս խնդրանքը այդ գիշերն իսկ յորձակեցան Հայոց վրայ, որոնք ընդամէնը 2000 հոգի, յաջորդաբար դիմադրուեցին արաք բռնակը :

Կախը այնքան բուռն, Արաբացեաց պարտութիւնը այնքան սոսկալի եղաւ որ հետագայ տարիներուն, Արաբացիք Վարդանանիկաւի կախին անունն իսկ սոսկումով կը յիշէին : Յուրտէն կէս մը սառած որաք զինուորները, առաջին հերթին իսկ չորաչար հարուստներով, սկսան փոխել ու թափեցան Երասխի վրայ, անդին անցնելու համար : Դեպք որ սառած էր, անոնց տապալուող ռաքիւռն տակ պտտուելով կլկեց զանոնք : 8000 հոգինոց բռնակէն հազիւ երեք հարիւր հոգի կրցան ապահով միւս

կողմը անցնիլ : Ասոնց շատերն ալ վերա-
ւորուած էին և վստահաբար նորէն պիտի
ջորդուէին եթէ հայ նախարարներէն մէկուն
տիկիւնը, Շուշան, գթալով անոնց վրայ,
վերքերնին պատելով ու հագուած պաշար և
գրասաներ տալով Արարացեաց Ապառւմէլիք
ամիրայեան չղրկէր զանոնք : (*)

Մաքսոթ թշնամիին ձգած ուտարը տունե-
լով, ատկից վերջ արձակ համարձակ շա-
րանակեց իր ճամբան մինչեւ Տայոց աշ-
խարհ (սր, այդ տուն, Յոյներու ձեռքը
ինկած էր) և հոն մեծ պատիւներով ընդուն-
ւեցաւ :

Անդին Վանանդի և Վասպուրականի
միւս հայ իշխանները, Մաքսոթն օրինակէն
քաջալերուած, սկսան ջորդել զիրենք նեղող
օտարազգի զինուորները :

Ապառւմէլիք ամիրայեանը շուտով իմա-
ցաւ ամէն ինչ, և հրամայեց Մահմէտ օսմա-
նին որ երթայ խտաիւ պատմէ Հայերը :

Մահմէտ օսմանին հետ յարապարակ-

(*) Վահագն արձանագրութեանց մէջ
գտաւ նաեւ որ ամիրայեան շահ ընծաներ
զրկեց սիկիւն Շուշանին, իբր վարձատրու-
թիւն իր մարդասիրութեան, եւ յետ անու
միջոց մեծ երախտագիտութեամբ կր խօսե-
ր այս սիկիւնը մասին :

Թեամբ ճամբայ ելաւ, և տնո հայ նախա-
րարներ իրենք զիրենք ոչ կուուելու ի
վիճակի զգալով և ոչ ալ վախճաւ ճամ-
բայ տեսնելով, իրիւնք երջին ճարձ
արբանկեցող և ալեւոր հայրապետը (Մահմէտ)
զրկեցին Մահմէտ օսմանին, որ եթէ հնար
է անոր սիրտը շարժէ և մօտալուտ ազգայն
ազատէ երկիրը :

Սրբակ'նցող հայրապետը, որ արդէն իր
վշտալից կեանքը կնքելու մօտ էր, իբր վեր-
ջին հայրապետական պարտաւարութիւն յանձն
տուաւ այս գթալուն պարտքն ալ, և ճամ-
բայ ելլելով դեռ Մահմէտ Հայոց սահման-
ները չհասած մտաւ Ասորեստան և մօտեցաւ
Խաւան քաղաքը : Դժբախտաբար, սակայն,
սրտմտութենէն և ճամբու յոգնութենէն հի-
ւանդանալով հոն վախճանեցաւ մեր սուրբ
հայրապետը : Բայց մահէն առաջ իր ճար-
տասն լեզուն և եռանդուն սրտին իբր
թարգման, իր անջին մէջ թողուց մանաւոր
թուղթ մը Մահմէտ օսմանին ուղղուած,
և պատուիրեց որ զինքը չթողնէ մինչեւ որ
օսմանին ինքն տեսնէ իր անշնչացած մար-
մինը և ձեռքի տղերսազիրը :

Հայրապետին պատուէրը կատարուեցաւ:
Անմիջապէս խղրարկուեանք գտնին և Մահ-
մէտ իմանալով Մահմէտի մահն ու վերջին
վախճումը, շտապեց Խաւան, մօտեցաւ անոր

անարին, և տեսնելով անոր հանդարտ կերպու-
րանքին վրայ աստուածային բան մը, սրտ-
կառանքով խոնարհեցաւ անոր առջեւ, և ե-
րեք անգամ «սէրամ ալէք» (խաղաղութիւն
քեզ) ըսելով, վերջոյ տնոր սուրբ աջէն
իրեն համար գրեւոր թուղթը, կարգաց, և
բռնելով հայրապետին տջը և զԱստուած վը-
կայ կոչելով ըսաւ. «Քու թուղթէդ ճանչ-
ցայ քու խմատութիւնդ, ո՛վ Աստուծոյ ծո-
ւան, դուն իմ սուրս կապեցիր, և քու ժո-
ղովուրդդ ասկեցեցիր. եթէ ուզածէդ բան
մը չկատարեմ՝ ըսած անէ՛քներդ թող զան
վրաս. ապա եթէ կատարեմ՝ ինչպէս խօսք
կուտամ ընել, թող օրհնութիւնդ վրաս ըլ-
լայ»

Մահմէտ անմիջապէս տղատութեան հրո-
վարտակ մը պատրաստել տալով կնքեց և
ստաւ հայրապետին հետեւորդներուն, որոնք
այս հրովարտակը (որ երկուրդ կամ Փոքր
Մանուր անունով ծանօթ է) առնելով սուրբ
խաչմատներու և արօշներու հետ պարզած,
հայրապետին մարմնին հետ տաքին երկիր և
Հայաստան հողի առած իր սիրելի հայա-
պետին տճիւնները թաղեց արժանի պառ-
տով ու չուքով:

Մահմէտ ոստիկանն ինքն ալ իր զօրքի-
րով մտաւ Հայաստան, առանց սակաւն սեւէ
մետա հաւցնելու հայերուն: Ընդհակառակն

իր նախապէս հասցուցած մեղանկրուն փո-
խարէն հատուցումներ ալ ըրաւ: Ամիրա-
պետին ալ խօսք հասկցաւ և ամբողջ հայոց
աշխարհ ազատ, երջանիկ կեանք մը ունե-
ցաւ մինչև այս վերջինին մահը:

705ին Ապրտուլմէլիք ամիրապետը մեա-
նելով անոր յաջորդեց որդին Վլիթ, որ
Վալիս Ա. անունով ճանչցուեցաւ:

Վալիս չուքեց իր հօր և Մահմէտ ոս-
տիկանին Հայոց հետ ըրած դաշինքը ճանչ-
նալ, ընդհակառակն կ'ուզէր Վարդանուկեր-
տի և Վանանդի կատրածներուն վրէժն առ-
նել Սմբատ գոռոյ հայ իշխանէն և անոր
կուսակիցներէն: Լուրը հասաւ Հայաստան:
Ուրիշ կերպ չկար լսոյց եթէ հաւատարմու-
թեամբ պահել դաշինքը և Մահմէտ ոստի-
կանին մեծատրտութեան ապաւինիլ. բայց
Սմբատ, քինախնդրութեամբ մզուած, դիմեց
Յովնաց կայսրին և անկէ յաշտական զօրքե-
րու մեծ գունդ մը ընդունելով՝ ուզեց Մահ-
մէտ ոստիկանը յանկարծակիի բերել, և
մտաւ Հայաստանի Արարոցեոց իշխանու-
թեան ենթակայ բաժնիը:

Մահմէտ Սմբատի նախադարձակ ըլլալը
հայրապետին ըրած երդումէն ինքզինքը ա-
զատելու պատճառ մը նկատելով, մեծ պառ-
տատութեամբ կուռի ելաւ: Յոյներն ու
Հայերը մօտաւորապէս 50,000 մարդ մեա-

եալ կամ վերաւոր թողլով սրբառեցան, և մնացածները փախան Սմբատի հետ, մինչեւ Փոթի քաղաք ու հոն ամրացան։

Իսկոյն լուր հկաւ ամիրապետին, որ լսած էր թէ հայերն էին որ կ'առաջնորդէին Յոյները, չինացել մերկններուն։ Մահմէտ, որ տակաւին չէր ուզեր գրծել մեր սուրբ հոյրապետին տուած իր խառնամը, միեւնոյն տանն անկարող ամիրապետին անհնազանդելու, նախընտրեց ինքն իր տնը, Դուին, կենալ ու հրամայեց նախճաւանի կուսակալ Քաւրմի կառարել ամիրապետին հրամանը։

Քաւրմ մին էր այն ուրաք զօրավարներէն որոնք երեք տարի առաջ կուսեր էին Հայոց հետ, ու մեծ ատելութեամբ լեզուած մեղի դէմ։ Ուստի սուա և վատ մտադրութեամբ լուր գրկեց մեծամեծներուն և զօրագլուխներուն, ըսելով թէ Սմբատին ըրածը Յունաց գործ կը նկատէին, ասոր հետ մէկտեղ կ'ուզէին կրկին Հայերէն հաւատարմութեան երդում տանել, գաշինք կնքել և վարձատրել զանոնք։ Այս հրաւերին կ'ընկերանար հայ հեծելազօրքերուն տարեկան թոշակը (100,000 դահեկան)։

Հայ մեծամեծներէն շատեր հաւատարմով Քաւրմի խօսքերուն, իրենց զօրապետներովն ու թիկնապետներովը գաղին անոր մօտ, ուր

մեծ պատիւներով ընդունուեցան, և այնտեղ ոչ թէ միայն իւրաքանչիւրը իր տաքիճանին համամաս ընծաներ տառցաւ, այլ Քաւրմ նենգարար անոնց նուիրեց մէկ ասորուայ հարկապետութիւն։ Նոյն տանն, ինչպէս սովորութիւն էր մեծի քով գացողին զէնքերը վերցնել, արաքացիք պահանջեցին որ հայերը իրենց զէնքերը թողան մինչեւ որ գո՛ծերնին լմնայ։

Եկաւ երդումի արարողութեան տունը, և որպէսզի Հայոց երդումը կատարուի մեծ հանդիսութեամբ, և երկու կողմերուն ալ ըլլայ պարտաւորիչ, 800 հոգի նախճաւանի և 400 հոգի Հրամի մեծ եկեղեցին տարուցան հաւատարմութեան երդում ընկաւ։

Ամէն ինչ պատրաստ էր, ու անմիջապէս որ բոլոր ազնուականները ներս մտան, զուները գոյուելով բոլորը միտանալ այս երկու եկեղեցիներուն մէջ բանատրկուեցան։ Հազիւ թէ Հայերը զգացին կացութեան ծանրակշիւ հանգամանքը ամէն բան ձեռքէն լսած էր։ Եկեղեցիները անհամար զինուորներով պաշարուած էին։ Դուրսը, հրապարակին վրայ, նախապէս պատրաստուած ցիցերն ու կախաղանները կը անկուէին, և արեան ծարուի թշնամին կը պատրաստուէր ամանք որով ամանք կախաղանով մահացնել։

Այդ սեւ օրը, վերջապէս իրիկուն եղաւ,

բանտարկւած ողնուտկաններու ընտարանին հաղարձմէկ տանջանքներով մեղացուիչ ետք մնացածները վերէն թափուող և պատուհաններէն ներս նետուող կրակներուն ճարակ եղան :

Ապրանուող և այրող ողնուտկաններու ընտանիքներէն մնացող անդամներ գերի բռնուեցան և մամանակ մը նախճառան պահուելէ ետք, նախ Գուլին և ապա Գամանկոս զրկուեցան շատ աւարով ու կողպուեալ : Այսպէս 705 Զուկէն մինչև 703 տարին տուած այս դաժնայիշտակ զիպուածներու տուրին կոչուեցաւ Ամ հրդեհի կամ Առակի Տալի :

Աւրեմ, այսպիսի հրաժարով, ծիրանի ծովի մէջ միացող եղէգէ մը ծնած ըլլալու էր Օմար ամիրապետին պատանի քարտուղարը : Երբեք հայրը, ինքն իշխան Գուլին գաւառի, իր պատուակցոյ հետ հրոյ կամ որոյ զոհ երթալով որր և անտիրական կը ձգէր իր միակ որդին, Վահան իշխանիկը, որ այն ատեն հաղիւ չորս տարու երկիսոյ մըն էր : Վահան միւս գերիներուն հետ, չգիացուի ինչպէս, տառնձին Գամանկոս բռնուած էր և Վալիա Ա. հրապարտած անոր գեղեցիկութենէն, և հրախալ աչքերէն ցլուցոյ իմացական փայլէն, որդեգրած էր զայն և կոչած Վահայ :

Այս ամէնը անոր մաքին մէջ տրիմեջու-

ցին 14 տարի տառջուան յիշատակները իր հայրենի տան : Յիշեց իր ծնողքը, յիշեց նաեւ իր փոքրիկ քոյրը, իր մանկութեան ընկերուէին, իր ամէն ուրախութեանց մասնակց փոքրիկն Սարսիկաւար : Ողջ մնացած էր տղեւօք, և եթէ այս, մէկ, ինչպիսի՞ վիճակի մը մէջ :

Եւ Վահան (այսպէս պիտի կոչուէր այդ և մեր եղբայրակից Վահայը) սրտեց ինքն ալ օր առաջ հայրենիք վերադառնալով փնտել իր քոյրը, վերաշինել իր հայրենի տունը, չէնչեւ տւերակալ տառնները, օրակազի անգամ մըն ալ Գուլին գաւառին մէջ հնչեն երբեմնի գաւարթ երգերը հայ գաւառներուն :

Արդէն շատոնց Մանգա աստիկանը ետ կանչուած ու անոր տեղ Ապստալաղի անունը խաւ, և ստիպն բարեկեր ու գաւարթախոս աստիկան մը զրկուած էր : Երբեք օրով շատ մը ժախատական հայ իշխանապետք երկիր վերադառնալով վերականգնացուցեր էին երկիրը : Անգին մասամբ մ'ալ Վահանի բարեխոսութեամբ ողորտ արձակուած ողնուտստմ երիտասարդներ հայրենիք երթալով ձեռնարկած էին երկրի վերաշինութեան : Գուլին մայրաքաղաքը նորոգուած ու ամէն տեղ խաղող նշխտանքի բծաւ էր հայ ջանասէր մտքովաղղի :

Օր մը Վահան մտնալով Օմար ամիրա-

1796258 2939

պիտին, մեծ ճարտարություններն անար-
յայտնեց իր փափաքը: Ամիրապետին շոտ
ծանր երեւցաւ արձա՛յնել զայն, ինչու որ,
մինչեւ լակ իր տղւոց ինչն ընտան մէջ, Վահանի
պէս ճարտար, վայելուչ և խելացի պաշ-
տօնեայ մը չունէր: Ու սկսաւ տարակոյտ
յայտնել, չհաւատալ ձեռացնելով որ Վահան
հայ մըն էր, ու վկայ, փաստ ուզել Վա-
հանէն իր ոնցեալին մասին պատմածները
ստուգելու համար: Հոն գտնուող հայերը
փութացին երաշխաւոր ըլլալ անոր, Օմար
չընդունեց: Վահան գտաւ մահմէտական
քարեկամ իշխաններ և պաշտօնեաներ ալ,
որոնք նոյն վկայութիւնը տուին, Օմար
նորէն չուզեց հաւատալ: Վերջապէս մարդ
զրկուեցաւ Միջագետք, որպէսզի Վահանին
պատմածները ստուգուին: Հոն ալ գտնու-
եցան մարդիկ որոնք գիտէին Վահանին ո՛վ
և ինչ ըլլալը, և Օմար ա՛լ չկրնալով մեր-
ժել պատմութեանքու ստուգութիւնը, և ոչ
ալ կարենալով ետ տանել իր գերեզարծի
հրամանը, սկսաւ անուշութեամբ համոզել
Վահանը խոտաւնալով իրեն տւելի մեծ դիրք
ու պատիւներ իր արքունիքին մէջ: Բայց
հայրենստեղին Վահան չտրոհակալութեամբ
յիշեցուց ամիրապետին թէ ինքն ալ հայրե-
նիքին, սենէր մեծ ժառանգութիւն մը, հին և
ազնիւ տոհմ մը, ընդարձակ հողեր, մեծ տ-

պարտնքներ: Եւ երախտագլտ հնազանդ հե-
տեւորդներ ու ծառաներ իր հայրենի իշ-
խանութեան: Օմար չէս հաւատալով կէս
անհաւատ կը պնդէր թէ անոր հայրենի հո-
գերը հիմայ անտարատ, տւերակ դարձեր էին,
«Ուրեմն արձակեցէք զիս որ երթամ տեսնեմ
թէ իմ հայրենի երկիրը ո՛րքան տւերաւած
է» զոչեց Վահան խոր զգացմամբ:

Այս ուղիւ սրտի գոչման չկարենալով
հակառակիլ Օմար արտօնեց զայն այցելել
իր երկիրը, և տեսնել այն տւերակները, պա-
հանջելով որ չմնայ անմեց մէջ այլ դատն ու
իրեն:

Ետք տուաւ Վահան, և Օմար հրովար-
տակով զրկեց զայն իր հրամանաւ ժա-
ռանչել իր հայրենի անուշամթքը, վերա-
ջինել իր հայրենի տունը ու հոն գործակալ-
ներ կարգելով վերադառնալ իրեն ու ճանչ-
ցուիլ տէր և իշխան հողթման դաւաւին:

* *

Մինչ այդ Գողթման գաւառի մէջ, ուր
քակտուած քար կիրն ու արմատախիլ այ-
գիներն իրարու խոտնուած զիւրմած մնացեր
էին տանեւհինգ տարիներէ ի վեր, թէպէտ
տւերակակոյտերը մաքրուիլ, տաները շէնալ,
այգիները կանաչել սկսեր էին, տակաւին

կը գտնուէին շատ մը օճախներ որոնք դեռ
կ'ողբային իրենց տէրերուն կորուստը, և ո-
րոնց տեսքը ամէնուն յիշել, ողբալ կուտային
իրենց հին տէրերը: Եւ այս աւերակներ-
ուն մէջ ամէնէն տխրաշարժն էր Խոսրով
իշխանին աղաբանքը, ուր փոխանակ ող-
բատէր բուերուն ձայնին, կը լսուէր դառն
հաւաչանքը Գողթնեաց իշխանուհիին, որ
ամէն օր իր սարսափամ փոխանակալ ծնողքին
գերեզմանները արցունքով լուալէն ետք,
ողբագին ձայնով կը կանչէր, իր հեռացումը,
իր գերութեամբ հզօր:

Իիցակերպ ոգի մըն էր ան, կարծես,
որ գիշերանց աւերակէ աւերակ սահելով
մերթ քարակոյտերու վրայ, մերթ սաղար-
թապատ սարբինաներու ներքեւ, մերթ դէ-
պի երանալ վաղող տուակի մը մօտ գրեթէ
անշարժ, անշունչ նստած կիցարաց աչքերով
կը գլխէր, կ'սարսէր, ու կը հաւաչէր, «15
տարի է... Ե՞րբ պիտի գոյ իմ Վահան
եղբայրս, կանգնելու իմ սիրտս, մեր հօր
յիշատակը և Գողթան աւերակները...»

Ու ահա Ասորեստանի և Միջագետքի
ընդարձակ անապատներու և դաշտերու մէջէն
փայլակի տրագուծեամբ իր երկվորը կը
քչէր Վահան, կը մտնէր Վասպուրական, կը
հասնէր, կ'անցնէր Երասխ գետը և անխտոր
գէպի Գողթան կ'ուղղէր իր արարչու

ծին: Իր կրակոտ աչքերուն հայրենի
երկրին ընդարձակածաւալ աւերակները չէն
կ'երեւէին, և երբ իր ամայացեալ ապարան-
քին կը մօտենար, հեռուէն, ամէն շորժուն
կամ անշարժ էակ կամ իր, իր աչքերուն,
իր ծնած տունէն իրեն ընդ առաջ եկող մէկը
կ'երեւէր:

Ո՞վ գիտէ ո՞ւր ինչպէս հանդիպեցան 15
տարինրէ իվեր իրարմէ զստուած քոյրն ու
եղբայրը:

Խնչ զմայլանք Խոսրովի դուխտի, տեւ-
նել իր երակայ եղբայրը, իր մէր հատիկ
ցոնկալին, մեծցոյթ, 18 տարեկան Վահագ-
նակերպ կտրիճ մը դարձած...:

Խնչ հիացում Վահանին իր թեւերուն,
մէջ գրկել իր մէկ հատիկ, մեծապիտ քոյրը,
սրուն մէջ կը նշմարէր իր բոլոր հարա-
զատներու նմանութիւնը...:

Խնչ անհասնում լաներ ունէին պտա-
մելիք իրարու, երբ նստած կ'անգրադառ-
նային իրենց անցեալին, և կամ ձիով կամ
ոտքով պտտած տանին՝ մէկ մէկ տեսնելով
կը քննէին իրենց կալուածներն ու չէն ու
անչէն իրարմէ զստելով կը անկէին երկնց
տիրական նշաններն ու սահմանախաչերը:

Գաւառէ գաւառ տարածուեցաւ լուրը
թէ դարձեր եկեր էր Խոսրովի հարազատը,
և Գողթնեաց իշխան կարգուած: Ամէն

կողմէ եկան շնորհաւորողներ, խնդակիցներ, ժողովուրդացան, մօտակալ գաւառներու իշխաններն ալ, իրենց գլխաւոր իշխանակցին հարազատը պատուելու և բազմակցներու իր հայրենի գահը : Ուրախութեան և կենդանութեան ձայներ սկսան հնչել ամէն կողմ, բուռի նշանները վերցուցան, եկեղեցիներն ու տաճարները օրհնութեան երգերով և տաղմունքերով թնդացին : Եւ Վահան մեծ շուքով բազմեցաւ հայրենի գահ ամէնուն սրտառքին շնորհաւորութիւնները ընդունելով :

Հիանալի տրագիկութեամբ մը սկսաւ շէնհալ, պայծառամալ Գողթանի 15 տարուան աւերակները, և Վահան շուտով տեղի տալով իր քրոջ, բարեկամներուն և մերձաւոր իշխաններուն պնդման՝ հաւանեցաւ որ սուրբ պնդանութեամբ պատկուի Սիւնեաց Սիսուկունի իշխանուհւոյն հետ, որպէսզի իր հին և սրանձալի տան ճրագը չմարի, և հօրը նման Աստուծով պարգեւէ իր երկրին փայլուն իշխաններ ու իշխանուհիներ :

Մեծաշուք թափով գալին վերցուցին բերին ալիւն ալիւնաց, պատկեցին տկիփայլի Վահան արծաթալոյսն Սիսուկունիին հետ, հնչեցին հարանեկան երգերն, բոլորակցան սրբախոսութեան սրբերն, և Գողթնեաց ալիւններուն հաւաքաւ գինիներու շատ տակաւնէր պարպուեցան :

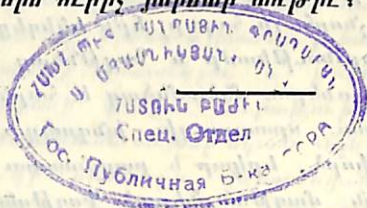
Ո՞վ որքան որքան վսեմ որքան գեղեցիկ էր Վահան իր ամուսնութեան օրը : Որքան և աւելի սիրելի Սիսուկունին, անոր ծիրենափայլ, շնորհալի հարսը, երբ եկեղեցւոց սուրբ օրհնութեամբ և Գողթնեաց և Սիւնեաց գաւառներու մեծամեծաց և հարեւան իշխաններու սրտաբուլի խնդակցութեամբ և անփորձ, երկար և բազմապտուղ կենակցութեան մաղթանքներով Գողթանի պեւճափայլ պայազատը պատկուեցաւ Սիւնեաց բերեղափայլ օրիորդին հետ :

Այսպէս կտրիճութիւն, հարստութիւն, պատիւ և սէր մէկմէկ կեանքի վտակներու պէս առատօրէն հոսելով եկան մխիթարել, զուարճացնել ինչպէս Վահան Գողթնացին հոյնպէս և խոսրովիլուխտ Գողթնաց նազելի իշխանուհին : Եւ Վահանի տաճարութեամբ տարեկան կտրիճ, արի պատանիին, 15 տարուան գերութեան կեանքը պատկուեցաւ երկրային ու երկնային ամէն շնորհքներով :

*
* *

Տաճարութեամբ տարիներ ալ տպրեցաւ Վահան, տաճարութեամբ տարիներ եւս նուիրւած բոլորովին տարբեր սիրականի մը, ու իր կեանքին երկրորդ կէտն, ինչպէս առաջինը պատկուեցաւ ալ աւելի մեծ, ալ աւելի պայ-

ձեռն փառաւորումով մը, նահատակութեամբ
վանն վկայութեան իր Աստուծոյն, որուն
մասին ուրիշ յարմար անթիւ :

ԿԱՂԱՆԴԻ ԵՒ ԾՆՈՒՆԴԻ ԱՌԹԻՒ ՆՈՒԷՐՑՈՒ
ՆՈՐ ԴԻՐՔ

ԾԱՂԿԱՔԱՂ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐԷՆ

Հրատ. «Սահակ-Մեսրոպ» Տպագրատան
232 հզ, գին՝ (թղթակազմ) 5 Ե.Դ.
Դիմել՝ բոլոր գրավաճառներուն եւ կամ
ուղղակի Տպարան «ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ»
(25 Շառա Թեվֆի, Գահիրե)

« ՊԱՏԱՆԻԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ »

(Ա. Շարֆ)

1. ԷՏՄԻՏՈՍ ԵՒ ԱՊՈԴՈՆ — պատկերազարդ պատմութիւն Յոյն Դիցաբանութենէ
2. ԱՔՍԻՈՆՈՖ — Պատմութիւն Լ. Տոլսոյի
3. ԹԵՒԱԽՈՐ ԶԻՆ — Պատկերազարդ աւանդակազարդ
4. ՊԱՆՈՍ — Պատմութիւն Լ. Տոլսոյի
5. ՊԱՆՏՈՐԱ — Պատկերազարդ պատմութիւն
6. ԵՂԻԱ ԵՒ ՈՒՐԻՇ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ Լ. Տոլսոյի
7. ՄԻՏԱՍ — Պատկերազարդ աւանդակազարդ
8. ԱՆՏԵՍՈՒԱԾ ԿԱՅԾԸ — Պատմութիւն Լ. Տոլսոյի
9. ՄՄԱՅԻ - Զ. Տիգրանի
10. ՄԱՐԴԻԿ ԻՆՉՈՎ ԿՐԻՍԻՆ Լ. Տոլսոյի
11. ՕԿԻԸՐ — Ֆրանսական աւանդակազարդ
12. ԴԵՍԷՆՈՍ ԵՒ ԼԱՐԻՐԻՆԹՈՍԻ ՎԻՇՆԱՊԸ

.....
ՊԱՏԱՆԻԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ Ա. Ե. Ք. Շարֆի հաստատման
1-24 կարելի է տեսնել ստանալ սովորական գիններով
դիմելով հրատարակչներուն:

ՊԱՏԱՆԻԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ, երրորդ շարք, հաստատման
25 - 36, մամլոյ տակ են և կը հրատարակուին յաջոր-
դաբար: Փնտել Գրականացնելու և Յրութիւններու մօտ:

Հասցէ՝ 1 Ե.Գ.

ԿԱՆԻՍԿ Բաժանորդագրութիւն 12 թիւը 10 Ե.Գ.
Արտատպման 12 թիւը 10 Ֆրանկ կամ 50 սէնթ

Հասցէ՝

“SAHAG - MESROB,” PRESS
25, Sharia Tewfik, Cairo - Egypt.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0143056

16.868